

CZU: 654.197(478)“1978/1988”

[https://doi.org/10.59295/sum11\(01\)2023_13](https://doi.org/10.59295/sum11(01)2023_13)

TELEVIZIUNEA DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ANII DE HOTAR ÎNTRE EPOCI (1978 – 1988)

Boris PARFENTIEV

Universitatea de Stat din Moldova

Perioada analizată a istoriei televiziunii din Republica Moldova (1978–1988) cuprinde anii de trecere de la sistemul politic totalitarist spre o societate democratică. Însă, emisia de la sfârșitul anilor ‘70, începutul anilor ‘80, continua să se desfășoare în aceleași condiții de cenzură crasă, caracteristică perioadelor precedente. Politicile editoriale ale vizualului erau axate pe reflectarea educației comuniste a poporului, a propagandei de partid și a oglindirii întrecerii socialiste interminabile „de la congres la congres”.

În a doua jumătate a anilor ‘80, când oficial au fost anunțate politicile de restructurare, de transparență și de democratizare, schimbările în mass-media devin mai vizibile și mai semnificative. La început, apar mai multe emisiuni, în care se pun în discuție modalitățile de construire a unui nou model de socialism – „socialism democratic”, „socialism dezvoltat”, „socialism cu față umană” și alte invenții ale ideologiei comuniste. Însă, tot mai des în emisie răsună sintagme neobișnuite pentru telespectatorul sovietic, cum ar fi „valori general-umane”, „pluralism de opinii”, „sistem democratic” ș.a. În societate tot mai insistent răsunau deja viziuni și idei noi de transformare a comunității, de schimbări radicale politice, sociale, economice, care într-un viitor apropiat au adus prăbușirea monopolului partidului-stat, dispariția televiziunii centralizate de stat și apariția unui sistem concurențial al audiovizualului.

Cuvinte-cheie: televiziune, restructurare, democratizare, politici editoriale, propagandă televizată, sistem de guvernare, totalitarism.

TRANZITION OF TELEVISION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA DURING 1978 – 1988 YEARS

The years 1978-1987 were marked by the dramatic transition from a totalitarian political system to a more democratic society, which significantly impacted also the television of the Republic of Moldova. However, broadcasting from the end of the years ‘70, and the beginning of the ‘80s, continued to take place under the same conditions of fierce censorship, typical for the previous periods. The editorial policies of the visual were focused mostly on reflecting the „communist education” of the people, of the communist party propaganda, and the endless transmission of reportages about the socialist contest „from Congress to Congress”.

Starting from the second half of the ‘80s, when the „Perestroika”, and „Glasnost” - transparency and democratization policies officially were announced, the changes in the mass media become more visible and significant. In the beginning, several new broadcasts appeared, where the ways of building a new model of socialism were been discussed: - „democratic socialism”, „developed socialism”, „socialism with a human face” and other inventions of communist ideology. Yet, more and more unusual phrases sounded for the Soviet viewer in the broadcast, such as „general-human values”, „pluralism of opinions”, „democratic system” and so on. New visions and ideas of transforming the community, of radical political, social, and economic changes were debated in society. In the end, they brought about the collapse of the Party-State, the disappearance of the centralized state television, and the arrival of a new competitive system of audiovisual.

Keywords: television, restructuring, democratization, editorial policies, televised propaganda, government system, totalitarianism.

Introducere

În edițiile precedente ale revistei științifice *Studia Universitatis Moldaviae* (nr. 11(01) 2022 și nr. 11(02) 2022, seria – Științe Economice și ale Comunicării), a se vedea – *Istoria Televiziunii din Moldova: cadrul de constituire și de afirmare*, în care ne-am referit la analiza primului deceniu de activitate (1958 – 1968) a primei televiziuni din Republica Moldova – TVM și *Televiziunea din Republica Moldova în anii de severă cenzură* (1968 – 1978) – o cronică a activității TVM în cel de-al doilea deceniu a istoriei sale. În rândurile

ce vor urma vom prezenta rezultatele cercetării activității TVM în cel de-al treilea deceniu (1978 – 1988) – anii de hotar de la sistemul politic totalitarist spre o societate democratică.

Emisia din ultimii ani ai deceniului șapte, secolul trecut, continua să se desfășoare în aceleași condiții de cenzură crasă, caracteristică perioadei precedente – de fortificare a controlului din partea organelor partidului comunist. Se intensifică rolul televiziunii de propagandist al ideilor marxist-leniniste, al ideologiei comuniste. Politicile editoriale ale vizualului erau axate pe reflectarea educației comuniste a poporului, a propagandei de partid și a oglindirii întrecerii socialiste interminabile „de la congres la congres”.

Context

Tematica emisiunilor televizate din acei ani rezulta din tezele principale expuse la Congresul XXV al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică (PCUS) din 1976: PCUS în stadiul socialismului dezvoltat; Partidul comunist și rolul de conducere a clasei muncitoare în construirea comunismului; Clasa muncitoare - forța motrice a societății sovietice; Sporirea nivelului de conducere a partidului cu organele de presă și echipele editoriale în mobilizarea maselor muncitoare pentru implementarea hotărârilor Congresului XXV al PCUS [1].

Și rubricile principale corespundeau întru totul dezideratelor forurilor comuniste: „Hotărârile Congresului XXV - în viață”, „Ideile Congresului - în mase!”, „Cincinalul în marș”, „Obiectivele anului al treilea al cincinalului”, „Școala măiestriei propagandistice”, „În fiecare zi – muncă de șoc” (de la rusescul – ударный труд), „Eficiența cuvântului partinic”, „Într-un front unic – spre biruința comunismului”, „Cauza lui Lenin trăiește și învinge” [2].

În iulie 1978, din titulatura Comitetului de Stat pentru televiziune și radiodifuziune a fost omisă referința de apartinență la Consiliul de Miniștri. Această schimbare însemna că activitățile televiziunii și a radiodifuziunii în viitor vor fi dirijate și controlate de Comitetul Central de partid și în primul rând de persoana nr. 1 a Puterii din acele timpuri – secretarul general de partid (în cazul Televiziunii Centrale de la Moscova) și primul secretar de partid (în cazul Televiziunii din Moldova). Și ceea ce era reprezentativ pentru toate instituțiile audiovizuale, era prezentarea doar a știrilor pozitive. Conform programelor de televiziune, în Uniunea Sovietică nu se întâmpla nimic ce ar putea să-i indisună pe conducătorii autocrați de partid.

Circumstanțele din mass-media sovietice de la sfârșitul anilor ,70, începutul anilor ,80, secolul trecut, sunt reflectate foarte exact de datele abonării la edițiile periodice, care ne demonstrează, că în pofida unui control strict din partea organelor de partid referitor la obligativitatea abonării la ziare și reviste de către toți cetățenii țării, tirajele scad vădit. Cercetările sociologice, care se efectuau în Uniunea Sovietică, dar rezultatele cărora nu erau prezentate publicului larg, arată și o reducere a interesului populației pentru emisia de televiziune și radio. Mass-media, precum și întreaga societate sovietică, intra într-o criză acută și necesita schimbări iminente. Încercările organelor superioare de partid de la Moscova (Biroul Politic al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice) de a moderniza țara în mod treptat și planificat, nu aduceau rezultatele scontate. Metodele tradiționale de educație ideologică ale truditărilor și-au arătat ineficacitatea, iar autoritatea Partidului Comunist și a secretarului său general L. Brejnev era în cădere liberă. Dar și după decesul lui Brejnev, care a stat la cârma țării 18 ani (1964 – 1982), în fruntea partidului și statului s-au postat conducători în etate, sub- sau trecuți de 70 de ani (Iu. Andropov și C. Cernenco), în timpul cărora situația economică, socială, politică din Uniunea Sovietică se înrăutățește și mai mult; deficitul de produse alimentare și mărfuri industriale devine catastrofal. Interminabilele rânduri din magazine devin un fenomen prolific pentru perioada respectivă și un tablou tipic pentru toate republicile sovietice. Nemulțumirea cu situația din țară ia proporții și se resimte în toate sectoarele societății. De aceea alegerea în anul 1985 a unui nou conducător al Partidului Comunist și al statului sovietic – M. Gorbaciov, în vârstă de 56 de ani, a adus unele speranțe de schimbări în viața politică, economică, socială.

Pentru a ieși din perioada de stagnare și a oferi socialismului forme moderne de dezvoltare, Gorbaciov mai întâi inițiază așa numita „politică de accelerare” (ускорение), iar apoi și cea de restructurare (перестройка). Scopurile politicilor declarate erau de a democratiza viața societății sovietice și de a reforma „pe scară largă” economia țării. Însă, și în continuare, noul conducător punea toată miza pe Partidul Comunist, care trebuia să se posteze „în fruntea proceselor de restructurare”, iar baza ideologică a societății sovietice – să rămână și mai departe teoria marxist-leninistă. Mass-mediei, în mod tradițional, îi revenea

rolul de dirijor și de promotor al noilor politici oficiale, dar, deja în temeiul politicilor de restructurare, de transparență (гласность) și de pluralism de opinii. Și, trebuie să recunoaștem, că într-un viitor apropiat, datorită acestor politici, televiziunea, radiodifuziunea își vor lărgi vizibil aria problemelor vizate, modalitățile de expunere în emisie a realităților, stimulând și apropiind transformările radicale în toate domeniile vieții politice, economice, sociale. Treptat, în programele televizate tot mai des sunt incluse subiecte ce prezintă probleme acute din viața societății, devin tot mai prezente teme, care anterior aveau girul de tabu. Mai multe programe sunt prezentate în direct, ceea ce a făcut să sporească considerabil popularitatea și autoritatea mass-mediei în general și a televiziunii în special. Generația din a doua jumătate a anilor '80, secolul trecut, peste câțiva ani se va convinge că promovarea politicilor editoriale democratice, libertatea cuvântului, au grăbit procesul de destrămare a imperiului numit Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

La începutul anilor '80, când țara sovietică intra în recesiune, deja și conducerea de partid sesiza imposibilitatea de a viețui pe vechi și în emisie apar tot mai multe emisiuni de tentă critică, dar care nu ar afecta cursul general al partidului și elementele de bază ale sistemului creat de partidul-stat. Iată doar câteva din noile rubrici care încep să fie difuzate mai întâi de Televiziunea Centrală din Moscova, ca apoi să fie preluate și de Televiziunea republicană din Moldova: „Решается на месте”, („Se rezolvă la fața locului”), „Село: дела и проблемы”, („Satul: realizări și probleme”), „Больше хороших товаров”, („Mai multe mărfuri bune” - despre ultima rubrică se spunea că a fost propusă chiar de către secretarul general al PCUS – L. Brejnev). La Televiziunea din Moldova anume în această perioadă au trăit orele de vârf așa emisiuni de satiră ca „Ariciul”, „Stop-cadru”, „Telespectatorul abordează problema”.

Constantin Ciobanu - redactorul și autorul de scenarii ale „Ariciului” își amintește că în acele vremuri presa, audiovizualul erau sub un control dur partinic, la care se mai adăuga și cenzura oficială extrem de vigilentă. Și nici un jurnalist nu-și putea afișa ideile, dacă nu avea autorizație de la superiori, care, fără îndoială, o cereau de la șefii ierarhici, iar aceștia, la rândul lor, o solicitau de la alții, și mai mari. Așa funcționa mecanismul ideologic sovietic.

„Publicistica trebuia să oglindească prioritar munca în industrie, transformările în agricultură, freamătul de pe șantiere, să pătrundă în miezul fierbinte al realității sociale, „dezvăluind în toată grandoarea” și „complexitatea” activitatea factorului dinamizator din fiecare unitate socialistă: organizația de partid. Eroul central al lucrărilor jurnalistice trebuia să fie „omul nou”: muncitorul fruntaș, țăranul harnic și intelectualul revoluționar, obligatoriu aceștia fiind comuniștii. Putea fi înfățișat și trecutul, însă văzut cu „ochii prezentului”. Se cerea ca totul să fie interpretat din punct de vedere ideologic, comunist, scopul acesta fiind formulat în documentele de partid”.

Tocmai de aceea i s-a părut cam stranie propunerea de a edita o emisiune satirică specială, deși atât la radio, cât și la televiziune apăreau, poate sporadic, emisiuni cu tentă critică, dar de cele mai multe ori fără o adresă concretă, în care autorii scoteau la iveală diferite metehne din viața cotidiană, dar fără a le atribui unor persoane reale. Dar timpurile se schimbau și a fost posibilă apariția unui program de satiră.

„Desigur, în televiziune forța motrice este redactorul, adică jurnalistul, autorul scenariului – confirmă autorul „Ariciului”, - însă o emisiune televizată este o operă colectivă, de aceea mi-am constituit o echipă – regizorul Alexandru Suprun, operatorii Eugen Țâgui și Alexandru Șchitin, regizorii de sunet Vlad Batrâncea și Svetlana Smetanina, iluminatorul Nicolae Șmelenco. Echipa se completa și cu doi șoferi. Căutam prin toată republica subiecte, care, pe de o parte să corespundă scopului urmărit de caracterul jurnalului satiric, iar pe de alta – să aibă și o anumită conotație pentru societate. Iar în activitatea mea eram susținut pe deplin de colegii din echipă. Investigațiile se bazau pe o mulțime de izvoare de informație – oameni, scrisori, documente și observare personală. Vreau să menționez că în adresa „Ariciului” lunar venea un sac de scrisori cu fel de fel de semnale, petiții, solicitări de ajutor dintre cele mai diferite – atât ca tematică, cât și ca geografie. Colaboram și cu unele structuri de stat, unde existau persoane care doreau cu adevărat să schimbe lucrurile” [3].

Evident, s-a confruntat cu lipsa de transparență, căci așa erau timpurile. Dacă jurnaliștii nu veneau să laude – nu erau agreați în primul rând de către structurile de partid din teritoriu, care știau ce poate să se întâmple în cazul apariției unui foileton televizat despre neregulile din sectorul subordonat. Și cu toată împotrivirea, epopeea revistei satirice „Ariciul” a durat 13 ani, din 1977 și până în 1990. ...Și acest ciclu de emisiuni a rămas în palmaresul Televiziunii din Moldova.

Traversând o perioadă mai puțin reușită în istoria televiziunii, cea de dominație a emisie în imprimare, totuși angajații instituției au fost nevoiți să-și amintească și de transmisiunile în emisie directă. Și s-a întâmplat aceasta în anul 1980, când televiziunea sovietică, inclusiv și televiziunea din Moldova, au transmis sute de reportaje despre deplasarea făcliei olimpice spre Moscova - capitala Jocurilor Olimpice de vară, ediția a XXII-a, traseul focului olimpic trecând și prin Moldova. Leușenii au fost prima localitate din Uniunea Sovietică care a întâmpinat focul olimpic. Timp de trei zile focul olimpic s-a deplasat prin Moldova și în zilele de 5, 6 și 7 iulie au fost efectuate transmisiuni directe și reportaje video de la manifestația de întâmpinare a făcliei olimpice, de pe traseul de traversare a ștafetei, de la mitingurile cu asistență numeroasă din Hâncești, Orhei, Sângerei, Bălți și la hotar cu Ucraina - de la Criva. Un program special, intitulat „Capitala republicii – Chișinău – întâmpină ștafeta focului olimpic” cu o durată de 1,5 ore a fost recepționată de Televiziunea Centrală și de Interviziune, organizație care aduna companii de televiziune din câteva zeci de state. Apoi au urmat reportajele în direct de la competiții. Cu toate că Jocurile Olimpice au fost de o valoare relativă în urma boicotului impus de către Statele Unite ale Americii (din cauza invaziei sovietice în Afganistan), boicot susținut de 60 de state ale lumii, telejurnaliștii, regizorii, cameramanii, sunetiștii, editorii adunați la Moscova de la studiourile de televiziune din toate republicile sovietice, au demonstrat un nivel înalt de profesionalism. Circa 50 de colaboratori ai Televiziunii din Moldova și-au adus obolul la crearea programelor dedicate Jocurilor Olimpice. *„Selectați pentru deplasarea la Moscova cu doi ani înainte de competiții, timp de un an și jumătate echipa din Moldova a trecut printr-un concurs riguros, am asistat la mai multe lecții de specialitate, ceea ce a constituit o bună școală profesională, - își amintește Victor Cuznețov – conducătorul întregii echipe – contingent tehnic și de creație din Moldova. – „Stagiile practice de pregătire au început în iarna anului 1979 și au durat până în vara anului 1980, când la Moscova au fost inaugurate Jocurile Olimpice de vară. Antrenamentele noastre s-au desfășurat la Frunze (astăzi Bișkek), la Donețk, Kiev, Moscova. Pentru prima dată în istoria Jocurilor Olimpice de vară s-a decis să fie retransmise integral toate competițiile la o probă sportivă exotică pentru noi: tir la zbor – talere. Și această misiune i-a revenit echipei de operatori-video de la Televiziunea din Moldova. În proba talere se trage cu o pușcă cu alice. Talerele (discuri de argilă) cu un diametru de 11 cm. sunt aruncate în aer de o mașină (trap) la o viteză de peste 80 km. pe oră și sunt lansate în unghiuri și viteze necunoscute de trăgătorul-competitor, dar și de operatorul video. Se cerea o atenție sporită, reacție promptă, istețime – un înalt nivel de profesionalism. Responsabilii de retransmiterea Jocurilor Olimpice aveau încredere în operatorii noștri, 9 dintre care dețineau categoria superioară la specialitate și nu o dată au fost invitați de Televiziunea Centrală de la Moscova pentru a deservi diferite manifestații de gală. Câteva nume de operatori video: Alexandru Libric, Victor Paraconnîi, Nicolai Usenco, Galust Cheosean, dar și regizorul de sunete Victor Malinovschi, pe care îi caracteriza înalta responsabilitate, disciplină, profesionalitate”.*

Pentru Jocurile Olimpice televiziunea sovietică a făcut rost de tehnică audiovizuală modernă: care mobile de imprimare color, grafică computerizată, telepromptere, nou instrumentar de comunicare. În ajunul Jocurilor Olimpice și Televiziunea din Moldova s-a ales cu o tehnică de televiziune mai performantă – două care mobile pentru imprimări video – „Magnolia” și „Octava”, dotate cu camere voluminoase și care cântăreau mai multe zeci de kilograme fiecare. Atunci când una din aceste stații pleca la filmare, ea era însoțită de încă 4 unități de transport: așa numitul Lihtvaghen (centrală electrică mobilă), Tonvaghen (studio de înregistrare a sunetului), AVZ (studio de înregistrare video) autobuz auxiliar încărcat cu cabluri, trepiede masive pentru aparatele de filmat, cu aparatul de lumini.

În perioada estimată, edițiile informative (de actualități) erau realizate de o redacție specială, numită – de informație. Ediția principală de știri apărea sub titulatura „Chișinău” (din 1975). Dar, la începutul anilor ,80, când aria de acoperire a semnalului televizat în Republica Moldova a atins cota de 97 procente (Programul I) și 70 de procente (Programul II), a fost schimbată denumirea – în „Panorama TV” (în 1982). Structura programelor de știri mai mulți ani la rând își păstra aceeași succesiune: mai întâi știri din viața politică, care se reducea la preocupările membrilor Biroului Politic al PCUS, apoi o cronică economică (despre succesele importante în muncă ale colectivelor fabricilor și uzinelor, despre roadele bogate crescute în colhozuri (gospodării colective) și sovhozuri (gospodării de stat). Conform emisie, toate treburile economice în țară se derulau excelent, însă una era de neexplicat – de ce carnea și salamul erau văzute mai mult

la televizor și mai puțin pe tejehelele unităților de comerț? Apoi urmau știrile pe teme internaționale, în primul rând din „țările socialiste frățești” și după ele – din „Vestul capitalist în proces de putrefacție”, în care proletarii revoltați protestează pe fundalul sediilor guvernamentale, iar corespondenții sovietici relatează cât de grea este viața fraților de clasă. Uneori se întâmpla că din neatenția editorului de imagini, pe ecran licăreau cadre-video cu vitrinele magazinelor occidentale, încărcate cu cele mai variate mărfuri – contrast izbitor cu realitățile sovietice. În acea vreme mulți spectatori includeau televizorul în a doua jumătate a programului informativ „Время” („Timpul”) pentru a admira străzile frumos amenajate ale orașelor din Apus, arhitectura edificiilor, vestimentația oamenilor. Și la încheierea ediției informative tradițional urmau știrile din sport și prognoza meteo. Și tot așa din seară în seară, din an în an. Acest șablon de machetare era cu strictețe transferat și repetat în edițiile de știri ale televiziunilor republicane și ale celor locale.

O importanță exagerată în perioada studiată era acordată numărului de scrisori de la telespectatori. Și la acest capitol exista o întrecere socialistă – care redacție va primi mai multe scrisori? Și nici într-un caz numărul scrisorilor recepționate în anul curent nu trebuia să fie mai mic decât în cel precedent. Jurnaliștii erau nevoiți ca în timpul deplasărilor de serviciu să organizeze campanii de scriere și de colectare a răvașelor „de la telespectatori”, despre care presa oficială scria că „scrisorile telespectatorilor reflectă creșterea nivelului politico-ideologic și cultural al populației, activismul politic și social al oamenilor muncii” și că „în mai multe scrisori sunt ridicate probleme de interes public, oferă o evaluare a programelor de televiziune, vin cu sfaturi și sugestii pentru îmbunătățirea lor”.

Analizând programele Televiziunii din Moldova, găsim că în primii ani de restructurare, schimbările în tematica și problematica postului erau neînsemnate și nu purtau un caracter sistemic. Reformele politice, sociale, economice anunțate de conducerea partidului în anul 1985, se desfășurau sub steagul „socialismului dezvoltat, având lozinca „Mai mult socialism, mai multă democrație”, iar în hotărârile de partid se accentua angajamentul ferm pentru cauza leninismului și comunismului. Ca și în perioadele precedente, accentul în emisie se punea pe întrecerea socialistă, pe „îndeplinirea și supra-împlinirea” planurilor cincinale; se organizau campanii de „sporire a disciplinei de muncă”, de „îmbunătățire a calității produselor fabricate”. Doar câteva titluri de rubrici din emisia Televiziunii din Moldova de la începutul anului 1985: „Din primele zile – muncă de șoc”, „Urmând tradițiile muncii de șoc”, „Să încheiem destoinic cincinalul”. Televiziunea continuă să rămână „învățătorul atotștiutor” și transmite „Școala televizată pentru lucrătorii din industrie, construcție și transport”, „Școala televizată pentru lucrătorii din agricultură”, „Serviciul agro-tehnic al televiziunii recomandă” [4].

Principala ediție informativă „Panorama” în a doua jumătate a deceniului opt, secolul trecut, nu avea o oră constantă de începere și nici un timp constant și putea să dureze în diferite zile 10, 15, până la 20 de minute. Informația vizuală, de regulă, ținea de evenimentele din ziua precedentă, știrile din ziua curentă erau doar în formă verbală și în majoritate se refereau la rezultatele întrecerii socialiste în cadrul colectivelor de muncă.

Un suflu nou în emisie l-a constituit ciclul „Forum”, inițiat în februarie 1985, care se constituia din două emisiuni. Prima – „Ministrul răspunde la întrebările telespectatorilor”, iar peste trei săptămâni – „Forum – Ce s-a întreprins?” În a doua emisiune se preconiza o dare de seamă despre activitățile pentru lichidarea neajunsurilor semnalate de telespectatori. Însă schimbările în emisia audiovizuală a Televiziunii din Moldova, în majoritate împlinite de generația tânără de jurnaliști, întâmpinau o ripostă înverșunată din partea forțelor conservatoare de partid, care nu-și doreau careva modificări.

Anatol Ignatenko, regizor la TV Moldova 1 din anul 1975, evocă debutul primei emisiuni interactive la Televiziunea din Moldova, inaugurată în anul 1985, odată cu schimbarea în conducerea partinică de vârf de la Moscova, care, de facto, guverna țara. Emisiunea, al cărei regizor era, se întitula „Разговор начистоту” („Discuții sincere”). În săptămânalul „Programele Radio și TV” a fost publicat anunțul că doritorii de a discuta cele mai ardente probleme ce-i preocupă, pot veni în studio. Directorul televiziunii a avertizat echipa de creație, că dacă nu vine nimeni la emisie – vor purta toată responsabilitatea. Au venit câțiva cetățeni mai curajoși. Se cerea curaj, deoarece până atunci nu existau emisiuni de dezbatere, erau doar cele propagandistice, didactice și de difuzare a culturii. A fost prima emisiune polemică a audiovizualului moldav. Apoi au urmat și altele, însă ele își făceau cu greu drum în programul de emisie.

Este reprezentativă și istoria unui serial televizat (autor de scenariu – jurnalistul Ghenadii Victorov, regizor – Anatol Ignatenco) din trei episoade de la fabrica de încălțăminte „Zorile”, care au fost puse pe post de Televiziunea Centrală de la Moscova. În serial și-au găsit reflectare mai multe imperfecțiuni, nereguli din activitățile întreprinderii. După difuzarea emisiunii a fost convocată ședința Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova, în cadrul căreia echipa de creație a televiziunii a fost învinuită de încălcarea a eticii jurnaliștilor, de falsificare a faptelor, de discreditare a republicii pe arena unională. Mai apoi a urmat o adunare generală a colectivului televiziunii, care în ordinea de zi avea următoarea temă: „Despre soarta de mai departe a grupului de creație Victorov-Ignatenco din Televiziune”. Și în cadrul acelei ședințe echipa de creație a fost învinuită de neprofesionalism, de discreditare a conducerii întreprinderii și a ministrului responsabil... După cum își amintește Anatol Ignatenco, erau în așteptarea verdictului, care le prevestea șanse mici de a mai rămâne în colectivul televiziunii. Dar, între timp, au fost sunați de la Televiziunea Centrală și au aflat, că la Chișinău se deplasează reprezentanții Comitetului Controlului Popular (un organ de control de pe timpurile sovietice) și că va verifica situația de la întreprinderea „Zorile”. Și așa s-a întâmplat că în urma controlului au fost eliberați din funcții și directorul întreprinderii, și ministrul responsabil. Iar peste o săptămână a fost scimbat și prim-secretarul de partid din republică. Și iarăși colectivul a fost convocat în clubul Televiziunii, la o adunare generală. Numai că de data aceasta echipa de creație din „dușmani ai poporului” au devenit „rândunelele restructurării”.

Însă, la general, emisia rămânea sub influența ideologiei comuniste și un exemplu în această ordine de idei îl constituie ciclurile „Cunoștințele sânt forța și arma noastră” (în ajutor celor ce studiază teoria marxism-leninismului), „V. I. Lenin despre însemnătatea creației maselor în construcția socialismului și comunismului”, „Politica economică a PCUS”. Un alt ciclu ce se emitea cu regularitate – „De ziua unică a informației politice”. La 1 martie 1985 se discuta problema „perfecționării multilaterale a socialismului dezvoltat – principala sarcină strategică a PCUS și a poporului sovietic”. Anul de început al perioadei „de restructurare, democratizare și transparență” pornea cu aceleași cicluri de emisiuni ideologizate, de ridicare în slăvi a partidului comunist, de negare a oricăror probleme din societate, care erau tot mai evidente.

Din vara anului 1985 în toate instituțiile mass-media începe o campanie de proporții - anti-alcool, inițiată de liderii de partid (Gorbaciov, Ligaciov) și realizată după scheme tradiționale sovietice: mai întâi o avalanșă de emisiuni despre dauna alcoolului și beneficiile stilului de viață sănătos, apoi a urmat campania „de susținere de către masele largi de muncitori și țărani a liniei partidului în lupta cu alcoolul, campanie care va dura câțiva ani consecutiv, așa numita „luptă cu beția”. Analizând colecția de ziare „Programele televiziunii și radiodifuziunii” din perioada respectivă, găsim, că în fiecare săptămână erau programate 2-3 emisiuni și programe de filme documentare la tema „luptei cu beția”. Prezentăm doar câteva cicluri: „Trezia – normă a vieții”, „Să barăm calea beției”, „Sub controlul riguros al obștimii” (Participarea organizațiilor sindicale la lupta cu beția și alcoolismul), „Trezia – ajutor în muncă”, „Să combatem beția” și altele, care adunau subiecte despre biciuirea amatorilor de băuturi tari, despre reducerea producției de băuturi alcoolice, reportaje de la nunți petrecute fără alcool, însă mass-media trecea sub tăcere tăierile barbare ale podgoriilor perene, dar și tabloul real al sărbătorilor non-alcool care, de fapt, erau înscenate special pentru televiziune.

Televiziunea, la fel ca și în anii precedenți, continua să funcționeze în condițiile numeroaselor tabu-uri, care se refereau nu numai la domeniul ideologiei promovate. Spre exemplu, la 26 aprilie 1986, când s-a produs accidentul de la Stația atomică din Cernobîl, televiziunea sovietică, ca și celelalte instituții mass-media, în primele zile au trecut sub tăcere acest caz tragic, expunând unui pericol sporit de radiație sute de mii de cetățeni, ca mai apoi, peste o săptămână, să li se permită prezentarea unei informații strict dozate, tăinuind adevăratele proporții ale dezastrului nuclear și consecințele nefaste ale acestuia pentru populație. Numai cu trecerea timpului s-a profilat întregul tablou tragic al catastrofei de la Cernobîl. Un model similar de oglindire parțială și dozată a realităților a fost practicat și în cazul reflectării conflictelor etnice, care s-au produs în diferite regiuni ale Uniunii Sovietice, cum ar fi cele de la Sumgait, Stepanakert, Bacu (Azerbaidjan), Alma-Ata (Kazahstan), sau dispersarea forțată, cu ajutorul forțelor armate, ale participanților la manifestările politice din Tbilisi, Vilnius, încheiate cu zeci de morți și răniți. Faptul că în rezultatul atrocităților, ciocnirilor au fost numeroase victime din rândul cetățenilor, publicul larg a aflat după stabilizarea relativă, „cu forța”, a situației din republicile respective.

La 25 februarie 1986 a avut loc Congresul al XXVII al PCUS, după care „poporul sovietic a pornit pe calea accelerării, intensificării și restructurării”. Săptămânal sunt puse pe post emisiuni sub genericele „Accelerarea dezvoltării social-economice a țării – cursul strategic al partidului”, „Restructurarea – cauză a tuturor și a fiecăruia”, „Complexul agroindustrial: pe calea intensificării”, „Factorii – intensivi, metodele – economice”, „Timpul restructurării”, „Căile accelerării” etc.

După o ordinară plenară a CC al PCUS din 1986, mass-media pe lângă „lupta cu beția și alcoolismul”, este obligată să lupte și cu „veniturile neprovenite din muncă” și pentru „întărirea disciplinei și ordinii”. La comandă, pe post au fost incluse ciclurile de emisiuni „Să combatem trândăvia”, - „despre activitatea miliției și obștimii în vederea demascării și angajării în muncă a persoanelor, ce duc un mod de viață parazită”, „Disciplina – bază a restructurării”, în care se relatează despre rezultatele raziilor prin localități și reținerea cetățenilor care pe parcurs de zi nu se aflau la locurile de muncă [5].

Începând cu anul 1987, când oficial au fost anunțate politicile de restructurare, de transparență și de democratizare, schimbările în mass-media devin mai vizibile și mai semnificative. La început, apar mai multe emisiuni, în care se pun în discuție modalitățile de construire a unui nou model de socialism – „socialism democratic”, „socialism dezvoltat”, „socialism cu față umană” și alte invenții ale ideologiei comuniste. Însă, tot mai des în aceste emisiuni răsună sintagme neobișnuite pentru telespectatorul sovietic, cum ar fi „valori general-umane”, „pluralism de opinii”, „autogestiunea întreprinderii”, „arenda mijloacelor de producere”, „mișcare cooperatistă” ș.a. În grila de emisie sunt incluse rubrici noi, dedicate schimbărilor din societate: „Учимся демократии, („Învățăm democrația””, „Обновление: проблемы, результаты, перспективы, („Reînnoire: probleme, rezultate, perspective””, „Лаборатория перестройки, („Laboratorul restructurării””, „Семейный подряд: первые шаги, („Antrepriza de familie: primii pași”)” ș.a. Tot mai frecventă în emisiile televizate devine tema necesității unor reforme radicale în economie. Tot mai adesea se vorbește despre productivitatea scăzută a muncii, despre necesitatea stimulentei monetare, a independenței gestionării întreprinderilor economice, dar și despre primii cooperatiști privați. Pe ecran încep să apară imagini-aspecte, despre care acum încă câțiva ani nimeni nu-și putea imagina: rafturile goale din magazine, rândurile interminabile după cele mai necesare produse, cum ar fi pâinea, sarea, lactatele; primele manifestații de protest din cauza deficitului total.

Politicile de transparență în oglindirea fenomenelor prezentului, dar și a trecutului istoric, discuțiile publice ale unor teme, care erau interzise până nu demult, au adus schimbări în conștiința cetățenilor. Acest fapt a trezit riposta forțelor conservatoare din societate. În primăvara anului 1988 în toată mass-media din Uniunea Sovietică au pornit dezbateri aprinse, prilejuate de apariția în ziarul „Советская Россия, a unei scrisori deschise, intitulată „Не могу поступиться принципами, („Nu pot renunța la principii”), semnată de o oarecare „comunistă de rând”, Nina Andreeva. De fapt, scrisoarea constituia un manifest al forțelor conservatoare, de sorginte stalinistă, care nu puteau accepta procesele restructurării ce aduceau schimbări radicale în viața societății. Astfel, pentru prima dată în presa oficială a fost exprimată o opinie de opoziție „liniei partidului”. Redacțiile instituțiilor media au recepționat mai multe scrisori, în care autorii „îngrijorați” îi învinuiau pe jurnaliști că prin critica lor, prin oglindirea aspectelor negative ale trecutului, dar și ale prezentului, ei „bârfesc țara” și „scuipă în Patrie”, că „pângăresc idealurile” și „joacă în interesul dușmanilor Uniunii Sovietice” și că ei înșiși se transformă în „dușmanii patriei sale socialiste”. Însă, majoritatea cetățenilor cereau ca și în continuare mass-media să prezinte „adevărul, și numai adevărul”.

Din anul 1987, jurnaliștii au manifestat un interes sporit pentru trecutul istoric al țării, și în special pentru evenimentele de la începutul secolului XIX, când Basarabia a devenit parte a Imperiului Rus, dar și pentru multe alte evenimente din sec. XX, ce țineau de unirea Basarabiei cu România în anul 1918, de mai multe valuri de represiuni staliniste, prin care au trecut moldovenii, de foametea din anii 1946-47 etc. Pe bună dreptate, emisiunile pe teme istorice au devenit o adevărată revelație. Pentru prima dată în viața a câtorva generații, au fost prezentate opiniei publice în emisie mai multe materiale din arhive, care purtau girul „Secret” sau „Pentru uz restrâns”. Au fost returnate mai multe nume de personalități, care anterior erau interzise de autoritățile statului. Nu vom greși dacă vom afirma, că datorită mass-mediei, și în primul rând a televiziunii, a fost dovedit cu lux de probe și argumente, cu mărturii irecuzabile dogmatismul și falsitatea istoriografiei sovietice și a propagandei de partid, care pe parcurs de decenii, au ascuns adevărul de oameni.

În anul 1987 se fac tot mai simțite rupturile în relațiile economice dintre republicile unionale, cândva numite „surori”. Această destrămare se manifesta în asigurarea reciprocă cu materie primă, cu utilaje necesare, cu piese de rezervă... Televiziunea din Moldova vine cu o reacție la aceste fenomene negative. Iată câteva rânduri din adnotarea unei emisiuni din 24 februarie 1987: „Succesul întreprinderilor din republică depinde și de zeci și sute de furnizori, situați în toată țara. Nu întotdeauna se respectă termenele fixate, îndatoririle contractuale”. Se începea o dezmembrare lentă a mecanismelor economice, care, până la urmă și va duce peste patru ani la prăbușirea colosului numit Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Pe fundalul debandadei politice și economice, apar noi forme de organizare și de dirijare a proceselor de producție. Una din ele era antrepriza de familie („Viața satului” din 26 februarie 1987 cu pagina „Antrepriza de familie: un lucru avantajos”, o altă ediție - „Munca individuală pentru binele societății” din 23 aprilie 1987 – Către intrarea în vigoare a Legii cu privire la activitatea individuală de muncă).

Apar tot mai multe emisiuni cu tentă critică. Spre exemplu, „Ecranul controlului norodnic” din 25 martie 1987 cheamă „să economisim energia electrică” și scoate la iveală „cazurile de supraconsum de energie electrică la întreprinderile din or. Tiraspol și în gospodăriile raionului Nisporeni” [6].

O altă emisiune sub genericul „Restructurarea – cauză a tuturor și a fiecăruia” din aceeași zi de 25 martie se întreba „Cât costă neatenția?” – Despre soluționarea nesatisfăcătoare a problemelor sociale în satul Aneni, raionul Cotovschi. Conform hotărârilor de partid, „în fața mijloacelor de informare în masă și de propagandă a fost pusă sarcina de a prezenta procesul restructurării în toată amploarea sa (fără a dosi ceva), de a contribui eficient la elaborarea unei noi gândiri, la sporirea activismului în muncă al oamenilor”. Dintr-un interviu acordat de **Mihail Stratan**, redactor-șef al redacției de propagandă, aflăm, că „*Emisiunile Televiziunii din Moldova au început să se debaraseze de verbalismul gol și de atâtea alte neajunsuri ce le erau proprii în trecut – trecerea sub tăcere a neajunsurilor, demonstrarea numai și numai a aspectelor pozitive ale realității ș.a. Dacă e să vorbim de eficiență, exemplu poate fi emisiunea „Ariciul” – jurnal televizat de satiră. Fiecare ediție a acestui jurnal cuprinde o trecere în revistă a răspunsurilor primite la critica noastră. Am inaugurat rubrica „Premiu pentru tăgădnarea răspunsurilor”. Deseori apar și rubricile „Monologul birocratului”, „Galeria birocratului”.*

Începând cu anul 1988, când au fost retrase forțele armate sovietice din Afganistan, la radio și televiziune apar primele emisiuni ce au ca subiect evenimentele războiului neafișat. Devin cunoscute pierderile semnificative, suferite de către Armata Sovietică; este recunoscut faptul că așa numita „revoluție populară” din Afganistan a fost o invenție a ideologiei sovietice comuniste; cetățenii află, că sute și mii de ostași sovietici sunt dați pierduți fără veste.

Tot din anul 1988 se atestă o schimbare radicală în ceea ce privește oglindirea în mass-media a religiei. Pentru prima dată în cei 70 de ani ai puterii sovietice, în mod oficial a fost sărbătorită aniversarea de un mileniu al ortodoxiei în Rusia. Telespectatorul moldovean a fost uimit de apariția fețelor bisericești în programele televiziunilor de la Moscova și de la Chișinău cu numeroase discursuri despre credință, spiritualitate, despre rolul creștinismului și a bisericii ortodoxe în societate. Este semnificativ și faptul că după mai mulți ani de zeflema a religiei de către organele de partid, chiar și noțiunea „Dumnezeu” a început a fi scrisă cu majusculă. Dacă încă câțiva ani în urmă la televiziune săptămânal apărea emisiunea „Religia – opium pentru popor”, iar enoriașii erau caracterizați ca „înapoiați”, „lipsiți de cultură” și chiar „retardați mintal”, apoi acum despre credincioși se spunea ca despre „sute și mii de contemporani, care-și caută propriul său drum spre Dumnezeu”.

Istoria televiziunii din perioada sovietică este distinctă prin faptul că timp de câteva decenii a evoluat într-un regim totalitar, cu toate particularitățile acestui sistem de guvernământ: o cenzură rigidă, o ideologizare strictă, o hipertrofie a funcției de propagandă în detrimentul comunicării și accesului liber la informație, lipsa de concurență în spațiul televizual.

În perioada analizată, președinte al Teleradiodifuziunii din Moldova a fost **Stepan Lozan**, care a stat în fruntea instituției din 1967 și până în 1989. Veteranii televiziunii care au muncit în acea perioadă, și-l amintesc ca pe un conducător dur, care neclintit îndeplinea poruncile organelor de partid, însă nu neagă și meritele lui Lozan. În perioada de șefie a lui Stepan Lozan Televiziunea și Radioul din Moldova au cunoscut o dezvoltare amplă a bazei tehnico-materiale a instituțiilor, a spațiului locativ, a serviciilor sociale

acordate angajaților. Un alt merit este că a acordat o atenție deosebită creării fondurilor de emisiuni radio și televizate. Este recunoscut faptul că pe timpul lui Lozan au fost televizate mai multe spectacole dramatice, care au rămas în arhivele televiziunii.

Este semnificativ titlul amintirilor plasate pe Internet ale lui Stepan Lozan, președinte al televiziunii și radiodifuziunii din Moldova timp de 22 de ani – „Omul epocii sale”, care poate servi și ca o scuză – omul a activat în condițiile respective ale timpului trecut.

Uniunea Sovietică era un stat unitar, în care toate procesele administrative și decizionale erau centralizate la maximum. Deciziile adoptate de organele superioare de partid de la Moscova în republicile sovietice unionale erau îndeplinite cu supușenie. Chiar și cele mai timide și inofensive încercări de a consolida autonomia republicană (în cazul republicilor baltice, a celor caucaziene) erau condamnate în mod oficial și catalogate ca tentative de „localism”, „naționalism”, „separatism etnic”.

Dar, pe la mijlocul anilor <80, în societate tot mai insistent răsunau deja viziuni și idei noi de transformare a comunității, de schimbări radicale politice, sociale, economice, care într-un viitor apropiat în domeniul audiovizualului au adus prăbușirea monopolului partidului-stat, dispariția televiziunii centralizate de stat și apariția unui sistem concurențial al audiovizualului.

În a doua jumătate a anilor <80, se schimbă nu numai tematica și conținutul programelor televizate, ci și formele și metodele de lucru ale jurnaliștilor. La televiziune apar noi cicluri, care au în bază dialogul, schimbul de opinii. În grila de emisie sunt introduse emisiuni, în care se pun în discuție cele mai imperioase și grave probleme ale țării: „Dialog la microfon”, „Opinii de după paravan”, „Tribuna liberă”, „Pro- și contra”. Apar tot mai multe programe analitice, iar interesul publicului spectator pentru opinii diferite despre problemele din societate, fac ca genul interviului să devină destul de relevant.

În perioada analizată au survenit schimbări și în ceea ce privește caracterul scrisorilor telespectatorilor, care în anii precedenți în mare parte erau organizate de către angajații televiziunii – autorii emisiunilor, deoarece exista un plan neafișat public al numărului de scrisori, care trebuia să fie în creștere din lună în lună, din an în an. Cetățenii se adresau la instituțiile media ca la ultima instanță, deoarece organele de partid care se aflau la conducerea țării, pierdeau tot mai mult din autoritate. Și dacă până atunci scrisorile în majoritate aveau un conținut în susținerea organelor de conducere, osanale „liniei înțelepte promovate de partid și mulțumiri „talentaților” realizatori de emisiuni, în perioada respectivă a crescut brusc numărul de răvașe cu observații critice la adresa organelor de partid și de stat, dictate de realitățile din viața politică, socială, economică a țării.

Elementul dialogului în emisia televizată, străin pentru anii precedenți, devine unul esențial, decisiv în spațiul mediatic audiovizual. Periodic sunt incluse în grila de emisie programele „Linia fierbinte”, „Dialog social”, „Microfonul liber”. Tot mai populare devin emisiunile în direct, organizate de pe străzile orașului. „Emisiunea „Unda tineretului” în anii 1988-1989, în zilele de joi, plasa Carul mobil de televiziune în Piața Biruinței (actualmente Piața Marii Adunări Naționale), ceea ce permitea tuturor doritorilor să vină la ora emisie în direct și să-și spună păsul, să prezinte adevărata opinie publică autentică, veritabilă. Programele pentru tineret capătă un caracter dezinvolt, realizatorii nu evită cele mai acide tematici, care se refereau la activitățile guvernării, la modelele vechi de organizare a proceselor de producție, la starea ecologică dezastruoasă în urma utilizării excesive a îngrășămintelor minerale, erbicidelor, pesticidelor, la privilegiile neîntemeiate ale lucrătorilor de partid etc. Se schimbă și ținuta vestimentară – prezentatorii și participanții la emisiune apar în pantaloni-blugi, pulovere, maiouri, cravata pierzând rolul de element obligatoriu pentru apariția pe ecran. Limbajul utilizat în emisie treptat se debarasează de stilul oficial, dur, de lemn și se apropie de cel cotidian. A crescut și gradul de credibilitate în cele ce se mărturisea în subiectele televizate, dovadă fiind numărul sporit de scrisori sosite la redacție și de mesaje transmise la telefon.

Apar la Televiziunea din Moldova și primele talk-show-uri și emisiuni analitice, care permit expunerea celor mai controversate opinii pe cele mai actuale probleme de dezvoltare a țării. Jurnaliștii-prezentatori **Constantin Ciobanu, Iurie Tăbârță, Gheorghe Corman, Sandu Osadenco, Serghei Tcaci, Alexandru Suprun ș.a.** devin persoane cunoscute în societate și protagoniști ai recenziilor, articolelor analitice din presa timpului. Rolul crainicilor treptat își pierde importanța atât în televiziune, cât și la radio. Buletinele de știri, care se deosebeau de restul emisie prin conservatismul său în difuzarea informației, treptat își

schimbă formatul tematic. Informațiile, știrile sunt difuzate într-o variantă mult mai dinamică; tot mai mult timp se oferă unor teme, care în anii precedenți erau excluse din programele de știri – accidente, catastrofe, evenimente criminale, fapte diverse etc.

Concluzii

Autoritatea, prestigiul mass-mediei în general și a televiziunii în particular în a doua jumătate a anilor ,80 sporește vădit. Crește mult numărul de scrisori de la telespectatori. Oferirea posibilităților de a vorbi deschis despre problemele din societate îi fac participanți activi ai emisiei televizate pe mai mulți scriitori, savanți, oameni de artă, reprezentanți ai intelectualității naționale. Datorită acestui fapt, publicistica audiovizuală moldovenească dobândește o nouă dimensiune în perceperea realităților, obținând o profunzime socială, o încadrare în vârtoarea vieții cotidiene.

Pe parcurs de mai multe decenii de putere sovietică jurnalismul era în supunerea partidului comunist și ideologiei marxist-leniniste. Reglementarea rigidă și dogmatică a tuturor aspectelor activității mass-media – începând de la politicile editoriale promovate, conținutul informației și terminând cu formele de expunere, metodele de distribuție a mesajelor publicistice, - erau înfăptuite sub controlul aspru al partidului-stat, televiziunea, radioul, presa scrisă îndeplinind atribuțiile promovatoare de agitație și propagandă a ideologiei marxist-leniniste și a hotărârilor de partid. Televiziunea, care se bucura de cea mai mare popularitate în rândurile cetățenilor, crea o imagine distorsionată a realității. Dar și în acele condiții vitrege pentru libertatea de exprimare, cu numeroase tabuuri pentru mai multe aspecte ale vieții politice, sociale, economice, jurnaliștii, în marea lor majoritate, au căutat să-și îndeplinească cu fidelitate datoria profesională și au luptat pentru echitate, justețe, dreptate, protejând cetățeanul de rând de samavolnicia funcționarilor de partid, birocratilor din organele executive, susținând acțiunile care aveau ca scop democratizarea societății și remedierea vieții oamenilor.

Referințe:

1. КПСС и возрастание ведущей роли рабочего класса в строительстве коммунизма. <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/3598/3/1357662.pdf> (accesat la 12.01.2023).
2. Săptămânalul „Programele Radio și TV” al Comitetului de Stat pentru radiodifuziune și televiziune de pe lângă Consiliul de Miniștri al R.S.S.M (anii 1978-1979).
3. CIOBANU, C. Recapitulare sau Revenire cu plinul acasă. Editura: PROMARCOS, Chișinău, 2017.
4. Săptămânalul „Programele TV și Radio” al Comitetului de Stat al R.S.S. Moldovenești pentru televiziune și radiodifuziune (7-13 ianuarie 1985).
5. Săptămânalul „Programele TV și Radio” al Comitetului de Stat al R.S.S. Moldovenești pentru televiziune și radiodifuziune (20-26 aprilie 1987).
6. Săptămânalul „Programele TV și Radio” al Comitetului de Stat al R.S.S. Moldovenești pentru televiziune și radiodifuziune (23-29 martie 1987).

Date despre autor:

Boris PARFENTIEV, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: boris.parfentiev@usm.md

ORCID: 0000-0003-3531-9102

Prezentat la 16.01.2023